

ELŻBIETA SZEFLER

KORRESPONDENCJA CZASOPISM DLA DZIECI Z CZYTELNIKAMI JAKO ŹRÓDŁO ĆWICZEŃ W REDAGOWANIU LISTU

1. Wstęp

Jednym z ćwiczeń praktycznych określonych przez program nauczania języka polskiego w klasach niższych jest list. Należy on do grupy tzw. pism użytkowych. Poznanie tej formy oraz jej umiejętne stosowanie przez dziecko jest bardzo ważne ze względu na sytuacje życiowe, w jakich człowiek musi sobie radzić.

Program nauczania początkowego określa, iż w klasie I należy prowadzić ćwiczenia w zbiorowym pisaniu listów, w klasie II - w zbiorowym i indywidualnym, a w klasie III - w indywidualnym. Zwraca również uwagę na adresowanie listu. Zatem program akcentuje przede wszystkim kwestie związane z formą organizacyjną pracy na lekcji i tym samym wskazuje stopień wzrastających trudności zadań, stawianych dzieciom. W stosunkowo ubogiej literaturze przedmiotu dopiero od niedawna zaczęto podkreślać znaczenie listów - wzorów w nabywaniu umiejętności wypowiedzania się w tej formie, a przede wszystkim - w rozwijaniu świadomości ucznia w zakresie:

- różnorodnej tematyki listów,
- różnorodnego sposobu ujmowania tych samych treści (podobnych tematów),
- formy listu (w zależności od tego: 1) kim jest nadawca oraz odbiorca oraz jakie relacje ich łączą, 2) jakie inne formy wypowiedzi zawiera w swym układzie i treści).

Aby urozmaicić ćwiczenia kształtujące umiejętności wypowiedzania się w formie listu, wskazane byłoby dostarczenie dzieciom wiedzy nie tylko o ogólnych zasadach jego budowy, lecz także o różnych możliwościach konkretyzacyjnych owych zasad. Jedną z dróg postępowania będzie wielokrotność ćwiczeń redakcyj-

nych - na różnych przykładach i w różnych okolicznościach. Jako drugą drogę nabywania tej umiejętności wyznaczyłabym różnorodne ćwiczenia umożliwiające dziecku kontakt z wieloma typami listów i formami korespondencji oraz podobną i różną tematyką, w różnoraki sposób ujętą. Zestawianie i porównywanie listów, dobieranie ich według różnych kryteriów itp. zadania pozwolą na stopniowe nabywanie świadomości w zakresie wielorakich możliwości posługiwania się tą formą wypowiedzi. Jest to, moim zdaniem, słuszna droga i z tego względu, że prowadzi do samodzielności, a więc indywidualizacji stylu wypowiedzi.

Do podjęcia pierwszej drogi postępowania nauczyciel został do tej pory niezłe przygotowywany. Praca w drugim wyznaczonym kierunku wymaga natomiast:

- wzbogacenia wiedzy o samym liście, jego różnorodności, sposobach łączenia w nim różnych form wypowiedzi,
- uświadomienia nauczycielowi konieczności okazjonalnego lub systematycznego poszerzania własnego warsztatu pracy o gromadzone listy - wzory, w celu ich wykorzystania w pracy z uczniem.

2. Założenia badawcze

Podjęte badania mają choć w części spełnić wymogi określone wcześniej. Wzbogacenie wiedzy nauczyciela klas niższych o liście, jako o formie wypowiedzi pisemnej, może iść w parze z intencjonalnym tworzeniem przez niego listów na lekcje ćwiczeń redakcyjnych. Może też polegać na wykorzystywaniu listów - wzorów autentycznych lub intencjonalnie tworzonych, a zamieszczanych w książkach, bądź w czasopismach dla dzieci. W tych ostatnich pojawiają się one najczęściej.

Aby stwierdzić, czym w zakresie listów - wzorów może dysponować nauczyciel, a także wskazać sposoby wykorzystania owych materiałów, podjęłam badania prowadzące do ustalenia zawartości działów korespondencji w wybranych czasopismach dla dzieci. Dobrałam 6 tytułów czasopism: „Miś”, „Świerszczyk”, „Płomyczek”, „Yesèlye Kartinki”, „Murzilka”, „Barvinok”. Są to czasopisma: polskie, rosyjskie, ukraińskie. Oczywiście jest sprawą, że nauczyciel polski nie będzie bezpośrednio wykorzystywał tekstów zamieszczonych w czasopismach zagranicznych. Jednakże porównanie tych czasopism pozwoli w pewnym stopniu określić tendencje różnych redakcji w zakresie: typów listów, form korespondencji, problematyki, częstotliwości pojawiania się w roczniku i eksponowanych zagadnień. Ułatwi też ustalenie podobieństw i różnic w założeniach czasopism dla dzieci najmłodszych (przedszkolnych) i dla uczniów klas niższych. Może bowiem okazać się to istotne w doborze materiału na lekcje, celem stopniowego komplikowania zadań i ćwiczeń.

Tak dobrany materiał porównawczy odzwierciedli również jednolitość (lub nie) trendów redakcji polskich i zagranicznych w analizowanym zakresie.

Wreszcie, dobór 12 roczników (wybrałam: 1968, 1978) uświadomi zmiany, które zaszły w analizowanych zakresach na przestrzeni lat. Pozwoli więc zauważyć reakcje redakcji na zmieniającego się czytelnika - korespondenta. Tym samym będzie to pośrednia wskazówka dla nauczyciela, jak ewentualnie modyfikować założenia i organizację własnej pracy w zakresie kierowania procesem poznawania formy listu przez uczniów klas niższych.

Czytelnikom należy się jeszcze wyjaśnienie, dlaczego właśnie wskazane roczniki, tak odległe w czasie, zostały przeze mnie wykorzystane w celu przeprowadzenia badań. Dobór ich uwarunkowany był kilkoma czynnikami:

- 1) możliwością dotarcia do różnych tytułów czasopism dla dzieci - w trakcie pisania pracy doktorskiej¹,
- 2) chęcią porównania koncepcji czasopism oraz ich treści u progu reformy oświaty (którą rozpoczęto w 1979 roku) i 10 lat wcześniej, a także wyłonienia podobieństw i różnic w wybranych rozwiązaniach polskich i zagranicznych,
- 3) zmianą struktury wielu czasopism dla dzieci obecnie (dotyczy to zwłaszcza czasopism polskich końca lat osiemdziesiątych i z lat dziewięćdziesiątych), a w konsekwencji brakiem materiałów do tego typu porównań najaktualniejszych.

3. Wyniki badań

3.1. Typy listów. Problematyka listów dzieci

List do redakcji to „stosowana od początku niemal istnienia gazet i czasopism forma bezpośredniego wyrażania opinii zbiorowej i indywidualnej za pośrednictwem listu kierowanego do redakcji pisma, lecz również przeznaczonego do opublikowania. W ten sposób list do redakcji jest listem i innych czytelników reprezentujących analogiczny pogląd, równocześnie zaś publiczną dyskusją bądź to ze stanowiskiem redakcji pisma, bądź też w związku z aktualnym, konkretnym zagadnieniem uznanym przez autora listu za godne powszechnej uwagi (...)”.²

Wyróżnia się następujące kategorie listów:

- a) list indywidualny lub zbiorowy autentyczny,
- b) list indywidualny i zbiorowy pozorowany,
- c) notatka lub artykuł o narzuconej strukturze listu,
- d) list otwarty,

e) list autentyczny o charakterze kontynualnym, informacyjno-sprawozdawczym (np. listy z podróży, korespondencja).³

W analizowanych przeze mnie rocznikach czasopism spotykamy wszystkie kategorie listów. Indywidualne, rysunkowe listy rosyjskich przedszkolaków dotyczą w 1968 roczniku czasopisma „Veselye Kartinki” następujących treści: „Nasze prezenty dla mamy”, „Bawimy się”, „Jesteśmy na obozie pionierskim”, „Jestem w lesie”, „Pierwszy raz idę do szkoły”, „Moja ulica”, „Nowy Rok”, „Chcę być kosmonautą”. W czasopiśmie „Murzilka” (rocznik 1968) pojawiają się indywidualne, autentyczne listy dzieci, dotyczące ich codziennych obowiązków („Teraz jestem uczniem”) oraz marzeń („Kiedy będę dorosły”). W rocznikach „Barvinoka” listy dotyczyły zainteresowań dzieci oraz form spędzania czasu wolnego, a także akcji społecznych (zbiórka makulatury, formy opieki nad zwierzętami). Także w „Świerszczyku” i „Płomyczku” pojawia się ta forma listu. Treści listów zamieszczonych w „Świerszczyku” 1989 dotyczą m.in.: zajęć rodziców, warunków mieszkaniowych, opisów swego miasta. Dzieci opisują również różnego rodzaju wspólne, klasowe wycieczki - np. do Urzędu Pocztowego. Na łamach „Świerszczyka” (1978) treść listów wiąże się także z trzema działami wyznaczającymi programową tematykę języka polskiego klas niższych:

- dziecko jako członek rodziny (np. o pomocy babci w pracach domowych, o wspólnych wyprawach z babcią do teatru),
- dziecko jako członek społeczności szkolnej (np. o wyglądzie szkoły i jej wyposażeniu, o organizowaniu gazetek szkolnych i kącików przyrodniczych),
- dziecko w środowisku (np. o swych obserwacjach przemian zachodzących w rodzinnej miejscowości, o nazwach ulic i ciekawostkach związanych z ulicami swego miasta, o pamiętkach przywiezionych z wakacji).

Podobne treści poruszane są w listach drukowanych w rocznikach „Płomyczka” np. w stałym dziale korespondencyjnym „Komputer profesora Cojaka”. Jednakże dziecko pokazane na tle listu przedstawione zostało w szerszym środowisku społecznym. Dowodem tego są listy mówiące o przyjaźni wakacyjnej dzieci z różnych krajów, apelujące o pośrednictwo w nawiązywaniu kontaktów. Zainteresowania dzieci rozwijane są już nie tylko w organizacji zachowawczej czy szkolnym kółku zainteresowań, ale np. w zespołach tanecznych, skupiających dzieci danej miejscowości.

Najrzadziej pojawiały się listy pozorowane. Spotkać je można było jednokrotnie w czasopiśmie „Murzilka” (1968/10). Nosił tytuł „Listy dwóch braci”. Opatrzony też był nadtytułem „Jedzie, poczta jedzie”. Przedstawione są tu listy dwóch braci ze znacznie oddalonych miejscowości - miasta i wsi. Piszą oni o pięknie swych miejscowości, urokach życia tamże, o swych zajęciach.

Często pojawiały się artykuły o narzuconej strukturze listu. W związku z ogłoszoną akcją społeczną - pomocy dzieci w budowie pomnika Centrum Zdrowia Dziecka - list taki skierowała do czytelników „Świerszczyka” znana pisarka dla dzieci Maria Krüger, opowiadając im o swej twórczości („Świerszczyk” 1968/72). Także w „Świerszczyku” - rocznik 1978 analogiczny charakter ma artykuł “W naszej szkole, w naszej klasie” („Świerszczyk” 1978/9). Jest to opowiadanie w formie zbioru listów wiązanych ze sobą komentarzem. Traktują one o życiu dzieci, najbliższym otoczeniu, udoskonaleniu swego gospodarstwa, przygodach wakacyjnych. W tym samym roczniku pojawia się zbiór listów opisujących organizowanie kiermaszy, wystaw ciekawych książek oraz innych inicjatyw w Dniach Oświaty, Książki i Prasy (artykuł M. Śliwińskiej „Z książki płynie odwaga, książka w życiu pomaga ...” - „Świerszczyk” 1978/19). Analogiczną strukturę przyjmują zbiory listów drukowanych w czasopiśmie „Vesëlye Kartinki”. W numerze 1. z 1978 roku noszą tytuł „Lekcja fantazji”. W roczniku 1968 mają charakter cyklicznych opowiadań pod wspólnym tytułem: „O tym, jak weseli ludzie ...” Cykl ten potraktowany jest jako informacja zbeletryzowana. Zawiera rysunkowe listy dzieci dotyczące ich zabaw zimowych, pomocy dorosłym, spędzania wolnego czasu. Uwidocznione są w nich także marzenia dzieci - np. w postaci zbioru ilustracji pod wspólnym tytułem: „Co chciałbym robić?”

Zbiory listów o strukturze artykułów zamieszczane w czasopismach polskich są na ogół monotematyczne. W czasopiśmie „Murzilka” przeważnie dotyczą wielu problemów. Przykład stanowi artykuł „Piszą dzieci z Estonii” („Murzilka” 1968/2). Podtytuły: „Mój ojciec i morze”, „Kiedy będę dorosły”, „Zimowe święto”, „Jestem uczniem”, „Na wystawie plastycznej” - sugerują wielotematyczność podejmowanych problemów.

Żartobliwy list W. Chotomskiej „Wakacyjne życzenia” („Świerszczyk” 1968/24) skierowany do fikcyjnego Ministra Wakacji, znajduje się na pograniczu artykułu o narzuconej strukturze listu a formy listu otwartego. Listy otwarte pojawiają się także w czasopismach rosyjskich „Vesëlye Kartinki”, „Murzilka”. Zespoły redakcyjne nawołują w nich np. do nadsyłania rysunków ukazujących pomoc mamie i babci oraz sposoby czczenia święta 8 Marca („Vesëlye Kartinki” 1968/3). Składają także życzenia w związku z Nowym Rokiem lub rozpoczynającym się rokiem szkolnym („Murzilka” 1978/1, 9), a także apelują o organizowanie wystaw, poranków i akademii z różnych okazji („Murzilka” 1968/9).

W czasopismach: „Murzilka”, „Płomyczek” pojawiają się ponadto listy o charakterze informacyjno-sprawozdawczym. Charakter listu z podróży ma zbiór listów „Redakcję czasopisma Murzilka odwiedzają radzieccy marynarze” („Murzilka” 1968/6). Są to listy załogi jednego ze statków handlowych, informujące o pracy na morzu, napotykanym przygodach, pięknie różnorodnych krajobrazów. Formę

sprawozdania przybrały listy - odpowiedzi na ogłoszony rysunkowy i pisemny konkurs „Nasz las”. Piszą w nich dzieci o swym najbliższym środowisku, o wyglądzie lasu, jego mieszkańcach i roślinności („Murzilka” 1968/9). Formę sprawozdania mają też listy - odpowiedzi na konkursy ogłoszone przez „Płomyczek”:

- „Z czego jesteś najbardziej dumny” („Płomyczek” 1978/9),
- „Rysunków było wiele...” („Płomyczek” 1978/1).

Różnorodne problemy poruszane w listach do redakcji (inicjowane przez nie oraz samorzutnie podejmowane przez dzieci) ujęłam w grupie zagadnień. Posłużyłam się klasyfikacją A. Przeclawskiej. Zakres zagadnień występujących w formie korespondencji na łamach poszczególnych czasopism, obrazuje zestawienie.

Tabela 1. Problematyka listów dzieci

Lp.	Tematyka	Świerszczyk		Płomyczek		Vesëye Kartinki		Barvinok		Murzilka	
		68	78	68	78	68	78	71	78	68	78
1.	Szkoła, nauka. Budynek i otoczenie szkoły. Nauczyciele i życie w szkole. Lekcje i wyniki uzyskiwane w nauce.	+	+	+	+	-	-	+	-	-	+
2.	Potrzeby dzieci i ich zainteresowania w sensie różnorodnych form poznawania twórczości własnej, zaciekania otaczającym światem.	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+
3.	Różne sposoby spędzania czasu wolnego: gry, zabawy, sport i turystyka. Podejmowanie prac społecznych, pożytecznego działania.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
4.	Praca ZHP: działalność drużyn i zastępów, propozycje ciekawych zajęć, zbiórek i zadań.	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-
5.	Tematy rodzinne: dom, najbliższe otoczenie, własne przeżycia.	+	+	-	+	+	-	+	-	+	-
6.	Opisujące środowisko, okolicę, powiat, województwo.	+	+	+	+	-	-	-	-	+	-
7.	Koledzy i przyjaciele: prośby o pośrednictwo w nawiązywaniu nowych kontaktów.	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
8.	Postulaty i pytania pod adresem redakcji, prośby o pomoc lub interwencję.	+	+	-	+	-	-	+	-	-	-

Z zestawienia (tabela 1) wynika, że w 10 badanych rocznikach czasopism najczęściej prezentowanymi w listach tematami były: zainteresowania dzieci oraz różne sposoby spędzania czasu wolnego. Najrzadziej natomiast pojawiały się zagadnienia koleżeństwa i sugestie związane z chęcią nawiązania kontaktów z dziećmi z innych miejscowości. Dość rzadko prezentowana tematyka dotyczyła pracy zastępów zuchowych. Niewiele redakcji zamieszczało także listy, w których dzieci prosiły o pomoc, interwencję lub zwracały się z innymi, określonymi problemami do swego czasopisma.

Sądzę, iż stwierdzone prawidłowości uwarunkowane są następującymi czynnikami:

- charakteryzowane czasopisma są dziecięcymi, a nie szkolnymi,
- odbiorcy, ze względu na swój wiek i związane z nim prawidłowości rozwojowe
 - a) nie inspirowani, nie będą odczuwali potrzeby korespondowania (zwłaszcza z kimś nieznanym),
 - b) rady i pomocy szukają w najbliższym otoczeniu,
 - c) słabo opanowali formy zwięzłego i komunikatywnego przekazywania myśli - zwłaszcza w formie pisanej.

Z tych też względów, na łamach czasopism były zamieszczane tylko takie listy, jakie redakcje otrzymywały od swych czytelników.

W analizach nie wzięłam pod uwagę roczników „Misia”, ponieważ w żadnym nie występuje jakakolwiek forma korespondencji.

Aby przedstawione zestawienie było pełniejsze, należy ustalić:

- liczbę zagadnień występujących w poszczególnych rocznikach,
- częstotliwość występowania listów, w przeliczeniu na jeden numer czasopisma każdego z roczników.

Tabela 2. Liczba zagadnień występujących w poszczególnych rocznikach czasopism

Lp.	Tytuł czasopisma, rocznik	Liczba zagadnień	% wszystkich wyodrębnionych zagadnień
1.	„Świerszczyk” 1968	7	87,5
2.	„Świerszczyk” 1978	6	75,0
3.	„Płomyczek” 1968	6	75,0
4.	„Płomyczek” 1978	7	87,5
5.	„Vesëlye Kartinki” 1968	1	12,5

Lp.	Tytuł czasopisma, rocznik	Liczba zagadnień	% wszystkich wyodrębnionych zagadnień
6.	„Vesëlye Kartinki” 1978	1	12,5
7.	„Barvinok” 1971	6	75,0
8.	„Barvinok” 1978	2	25,0
9.	„Murzilka” 1968	4	50,0
10.	„Murzilka” 1978	3	37,5

Zaprezentowane wyniki dowodzą, że czasopisma polskie wszechstronniejsze niż zagraniczne traktują problematykę korespondencji ze swymi czytelnikami. W trzech, spośród pięciu analizowanych czasopism występuje tendencja spadkowa w zakresie różnorodności prezentowanej tematyki. Tendencja ta najwyraźniej zaznacza się w czasopiśmie ukraińskim.

O potencjalnych kontaktach czytelników z działami korespondencji świadczy również częstotliwość drukowania listów w danym roczniku czasopisma.

Tabela 3. Liczba publikacji dotyczących korespondencji z czytelnikami w poszczególnych czasopismach

Lp.	Tytuł czasopisma, rocznik	Publikacje dotyczące korespondencji	
		Liczba publikacji	Liczba numerów rocznika przypadających na 1 publikację
1.	„Świerszczyk” 1968	33	1,58
2.	„Świerszczyk” 1978	32	1,62
3.	„Płomyczek” 1968	16	1,50
4.	„Płomyczek” 1978	18	1,33
5.	„Vesëlye Kartinki” 1968	1	12,0
6.	„Vesëlye Kartinki” 1978	1	12,0
7.	„Barvinok” 1971	8	1,50
8.	„Barvinok” 1978	8	1,50
9.	„Murzilka” 1968	4	3,0
10.	„Murzilka” 1978	5	2,40

Największą częstotliwość w prowadzeniu korespondencji z czytelnikami wykazuje „Płomyczek” i „Barvinok”, a najmniejszą „Vesëlye Kartinki”. Jest to zjawisko prawidłowe, bowiem łatwiej jest nawiązywać kontakty zarówno słowne, jak i obrazowe ze starszymi czytelnikami. Można też podejmować dyskusje na różnorodniejsze tematy.

Częstotliwość swych korespondencyjnych oddziaływań zwiększają na przestrzeni 10 lat redakcje „Płomyczka” i „Murzilki”. W 1978 roczniku tych właśnie czasopism zwiększa się częstotliwość drukowania listów. W pozostałych czasopismach tendencje pozostają względnie stałe.

3.2. Formy korespondencji proponowane przez różne czasopisma

W analizowanych czasopismach dla dzieci pojawiają się dwojaki formy korespondencji czytelników z redakcjami:

- korespondencja ujęta w stałe działy czasopisma,
- pozadziałowe formy korespondencji.

Zawartość stałych działów korespondencji obrazuje tabela 4.

Tabela 4. Działy korespondencji w czasopismach dla dzieci

Lp.	Tytuł czasopisma, rocznik	Tytuły stałych działów						Razem
		Szkoła profesora Makówki	Nasza poczta	Nasze listy	Dzieci piszą	Komputer profesora Cojaka	Klub zuchów	
1.	„Świerszczyk” 1968	–	–	–	30	–	–	30
2.	„Świerszczyk” 1978	–	–	–	32	–	–	32
3.	„Płomyczek” 1968	–	–	16	–	–	–	16
4.	„Płomyczek” 1978	–	–	11	–	8	–	19
5.	„Barvinok” 1971	11	8	–	–	–	10	29
6.	„Barvinok” 1978	3	8	–	–	–	7	18
	Razem:	14	16	27	62	8	17	144

Pod uwagę nie brałam czasopism dla najmłodszych („Miś”, „Vesëlye Kartinki”) oraz czasopisma „Murzilka”, w których stałe działy korespondencji nie występują.

Z tabeli wynika, że najczęściej stałe działy korespondencji pojawiały się w rocznikach „Świerszczyka” (nie można tego naturalnie utożsamiać z największą

częstotliwością, bo „Świerszczyk” w odróżnieniu od innych czasopism dla dzieci jest tygodnikiem). Listy pojawiające się w czasopiśmie „Murzilka” nie występują w stałych działach.

W czasopismach dla dzieci proponuje się:

- jeden stały dział korespondencji (roczniki „Świerszczyka”),
- dwa stałe działy (1978 rocznik „Płomyczka”),
- trzy stałe działy (roczniki „Barvinoka”).

W czasopismach zawierających dwa stałe działy korespondencji, jeden służy publikowaniu listów dzieci wraz z komentarzami i wnioskami redakcji. Drugi funkcjonuje na zasadzie odpowiedzi redakcji na pytania dzieci, bądź prośby o porady - w związku z rozwijającymi się zainteresowaniami dzieci. Analogicznie, w ukraińskim czasopiśmie „Barvinok”, dział „Nasza poczta” przedstawia listy dzieci; natomiast poprzez dział „Szkoła profesora Makówki” redakcja zamierza modyfikować zachowanie i postępowanie dzieci. Bazuje przy tym na wzorach negatywnych, mających przyczynić się do refleksji, wyciągania wniosków i weryfikacji postaw dzieci.

W roczniku 1978 dział ten nosi tytuł: „Szkoła uprzejmości profesora Makówki”.

Trzeci stały dział korespondencji, występujący w czasopiśmie „Barvinok”, zatytułowany jest „Klub zuchów”. Dzieci skupione w organizacji pionierskiej, na łamach tego działu zdają relację ze swych działań. Realizują także inne zadania - np. pokazują wzory dobrej zabawy.

Zatem w czasopismach zawierających kilka działów korespondencji, typ listu lub jego tematyka, albo obydwie czynniki razem wzięte, warunkują umieszczenie listu w określonym dziale korespondencji. Być może, iż na zasadzie współpracy i uzgodnienia form oddziaływania, „Płomyczek” przejął od redakcji „Barvinoka” poradniczą formę oddziaływań korespondencyjnych. Z zestawienia bowiem wynika, że w 1968 roku, w „Płomyczku” dział taki nie istniał.

Forma tytułów działów korespondencji także wydaje się być adekwatna do treści działu i jednocześnie interesująca. Tytuły tych „równoległych” niejako działów są w „Płomyczku” i „Barvinoku” analogiczne. Fikcyjni profesorowie (symbol dostojeństwa i wiedzy), których „pozycję” umacniają dodatkowo nazwiska („Makówka” - a więc głowa, rozum, mądrość; „Cojak” - co i jak, czyli wszyskwiedzący) oraz instytucja, którą reprezentują (szkoła, dzięki której i poprzez którą można zdobywać wiedzę) lub też inny atrybut - komputer (pomocnik i zastępca profesora w szybkim przekazywaniu danych) są doradcami i powiernikami dzieci w ich ważnych dziecięcych sprawach. Profesor Cojak wyjaśnia między innymi, gdzie jest środek Polski („Płomyczek” 1978/2), informuje czy i gdzie żyją na ziemi duże gady („Płomyczek” 1978/3), radzi - czym dokarmiać ptaki („Płomyczek”

1978/1) lub gdzie można kupić oko tygrysie („Płomyczek” 1978/4), tłumaczy niezrozumiałe wyrażenia i zwroty (np. co to znaczy „mieć z kimś na pieńku” - „Płomyczek” 1978/9). Profesor Makówka jest specjalistą od spraw dobrego wychowania. W swych listach do czytelników w formie informacji zbeletryzowanej przedstawia dzieciom swój pogląd (stanowiący normę społeczną) na wiele kwestii zachowania.

Pozadziałowe formy korespondencji występują w związku z ogłaszanymi konkursami, inicjowanymi akcjami społecznymi, artykułami w formie zbioru skomentowanych listów. Stanowią one ciekawe i różnorodne formy. Aby to wykazać, posłużę się 1968 rocznikiem „Świerszczyka”. W roczniku tym trzykrotnie wystąpiły pozadziałowe formy korespondencji. W ramach stałego działu „Kolorowa zagadka” publikowanego na tylnej okładce, dwóch chłopców podaje wesołą rysunkowo-słowną zagadkę do rozwiązania przez Sobieradzika (jako wyraziciela wszystkich odbiorców i wszystkich innych czytelników - „Świerszczyk” 1968/12). W dziale „Sobieradzik dobrze radzi” jeden z podrozdziałów pt. „Tak bardzo chciałbym...” stanowi propozycję nawiązania korespondencji czytelników z redakcją. W tym przypadku Sobieradzik oczekuje od dzieci listów na temat ich rodzin. Podaje, jakich zagadnień mogą dotyczyć te słowne i rysunkowe listy: zabaw, opieki nad rodzeństwem, pomocy rodzicom, spędzania wolnego czasu, propozycji na spędzenie atrakcyjnej niedzieli itp. („Świerszczyk” 1968/12). W „Świerszczyku” 1968/39, opowiadanie „Listy z czterech miast” stanowi formę przewodnika z komentarzem po miastach polskich. Dzieci opisują tu piękno swych rodzinnych miejscowości. W numerze 28. natomiast Sobieradzik prosi odbiorców o listy na temat planów wakacyjnych.

Zatem stałe, fikcyjne postaci występujące w działach korespondencyjnych czasopism dla dzieci, pełnią rolę pośrednika w nawiązaniu kontaktu i utrzymywaniu więzi czytelników z redakcją, i odwrotnie. Pozwalają dziecku też na współredagowanie pisma, poprzez ujawnianie w listach do redakcji postawy na różnorakie inicjatywy czasopism. Są zapewne także inspiratorami spontanicznych listów dziecięcych, nie pisanych „na zamówienie”. Stanowią wówczas przejaw potrzeby kontaktu z czasopismem. Mobilizują dzieci do poszukiwań wiadomości będących odpowiedziami na drukowane listy oraz wiadomości pozwalających na redagowanie własnych listów, interesujących, często problemowych. Jestem przekonana, że potrzebę tę wyzwalały wcześniejsze doświadczenia uczniów w redagowaniu listów - odpowiedzi oraz satysfakcja, płynąca z:

- a) korespondencji z kimś ważnym, dalekim,
- b) możliwości umieszczenia własnego listu w ulubionym czasopiśmie.

K. Lenartowska i W. Świętek w swych rozważaniach idą jeszcze dalej. Sugerują one, że korespondencję zawartą np. w czasopiśmie dla dzieci „Świersz-

czyk” można wykorzystać do redagowania innych niż list form wypowiedzi pisemnych. Autorki uzmysławiają, jak na podstawie „świerszczykowych listów” tworzyć gazetki klasowe, organizować wycieczki i układać na ich podstawie sprawozdania, opowiadać niezwykle historie o swej miejscowości, przygotowywać albumy, tworzyć swobodne teksty (marzenia senne, przygody prawdziwe). Wartość proponowanych ćwiczeń autorki upatrują w łączeniu wypowiedzi pisemnych z innymi formami działalności uczniów, co zachęca dzieci do wysiłku oraz uświadamia przydatność życiową nabywanych umiejętności.⁵

Warto więc przeprowadzić dalsze badania, wyjaśniające motywy korespondencji dzieci z czasopismem i bliżej scharakteryzować ów „zespół korespondentów”. Korzystne będzie również przeprowadzenie, w dalszej perspektywie, badań nad poziomem umiejętności redagowania listu. Zwłaszcza chodzi tu o ich wzrost, spowodowany systematycznym stosowaniem ćwiczeń, które proponuję jako konsekwencję uzyskanych wyników badań zawartości działów korespondencji czasopism dla dzieci. Interesującym będzie też sprawdzenie, w jaki inny sposób korespondencja czasopism dla dzieci inspiruje nauczycieli do tworzenia różnego rodzaju sytuacji edukacyjnych oraz jakie efekty przynosi uczestniczenie w nich uczniów klas niższych.

4. Wykorzystanie wiedzy o liście w pracy z uczniem młodszym

Literatura przedmiotu oraz własne badania⁶ upoważniają mnie do zaproponowania ćwiczeń, które wykorzystane w pracy z uczniem młodszym, winny:

- wzbogacić jego wiedzę o liście jako formie wypowiedzi pisemnej,
- praktycznie wykorzystać ową wiedzę podczas redagowania listów,
- uatrakcyjnić proces dochodzenia do umiejętności,
- wzbudzić ciekawość poznawczą.

Proponuję trzy grupy ćwiczeń: 1) w układaniu listów, 2) w przekształcaniu listów, 3) w analizowaniu listów.

Ćwiczenia ze wszystkich grup mają ze sobą ścisły związek i wzajemnie warunkują się. Z tego powodu winny być stosowane przemiennie.

Układanie listów

- składanie listu z gotowych elementów (4 zasadniczych jego części: apostrofy, formuły początku, właściwej części listu, formuły końcowej),
- składanie listu z elementów będących odpowiedziami na pytania (zdanie lub ciągi zdań) wraz z uwzględnieniem kolejności pytań,

- układanie listu do postawionych pytań (z wykorzystaniem podanych wyrażen i zwrotów lub bez nich),
- składanie listu z rozsypanki tekstowej do podanej ilustracji,
- układanie listu do danej ilustracji,
- układanie listów obrazkowych (z podanych obrazków, z obrazków wybranych spośród wielu możliwych do wykorzystania, jako odpowiedzi na inny list - obrazkowy, obrazkowo-słowny, słowny),
- układanie listów podobnych do danych (ze względu na: tematykę, adresata, nadawcę, relacje łączące nadawcę z adresatem, sposób ujęcia - zastosowanie w strukturze listu określonej lub określonych form wypowiedzi),
- układanie listów odmiennych od danych, różniących je jedną cechą lub dwiema,
- układanie listu poprzez rozszerzanie treści listu podanego,
- układanie listu poprzez eliminację określonych fragmentów treści listu podanego,
- samodzielne redagowanie jednej lub kilku części listu (nagłówka, formuły końcowej, formuły początkowej),
- układanie listu wraz z dobieraniem brakującej apostrofy - spośród wielu adekwatnych lub w sytuacji, kiedy tylko jeden wybór jest słuszny (list może czytać samo dziecko lub prezentowany jest uczniom przez nauczyciela),
- w podobny jw. sposób dobieranie formuły grzecznościowej,
- w podobny jw. sposób dobieranie apostrofy i formuły końcowej,
- układanie tylko fragmentu listu
 - a) do podanej apostrofy - podawanie formuły końcowej (i odwrotnie),
 - b) części właściwej - zgodnie z sugestią apostrofy i formuły końcowej (tematyka dowolna lub sprecyzowana),
 - c) dopisywanie części brakującej,
- układanie listów o różnorodnej tematyce (podanej w sposób ogólny lub precyzyjny),
- układanie listów do różnych osób: w rodzinie, do nieznanego dziecka, albo osoby dorosłej, do postaci z lektury, do pisarza, do ilustratora, do redakcji, do wychowawcy kolonijnego, do kierowcy autobusu wycieczkowego itp.),
- układanie listów w pozycji zmieniającego się nadawcy
 - a) dziecko w roli innej postaci rzeczywistej (własnego ojca, cioci z Warszawy, wujka z zagranicy, Murzynka przebywającego w Polsce, sprzedawcy kwiatów, marynarza, krawca, pasażera pociągu itp.),
 - b) dziecko w roli postaci fikcyjnej (bohatera lektury, wróżki, zwierzątka, Marsjanina itp.),
 - c) dziecko w roli ożywionego przedmiotu (zniszczonej książki, zużytej kredki,

zabazgranego zeszytu, starej zabawki, nowego piórnika, nieładnego sweterka, niemodnych butów itp.).

UWAGA: W tych wariantach ćwiczeń stały lub zmieniający się może być adresat. Przykłady: Uczennica jako Czerwony Kapturek (Wilk, Babcia itd.) pisze do siebie jako czytelnika bajki;

Uczennica jako Czerwony Kapturek pisze do różnych (kolejno) postaci z tej samej bajki;

Uczennica jako Czerwony Kapturek pisze do pisarza (autora utworu) lub do ilustratora (ilustratorów)

- układanie listów z podróży (list o wrażeniach z wycieczki; list z ferii zimowych; list marynarza z wyprawy do Afryki; list leśniczego z polowania; list ratownika górskiego po akcji ratowniczej; list dziecka zagubionego na szlaku górskim;),
- układanie listów - sprawozdań („Mój pierwszy dzień w szkole” - pisze uczeń do babci; „Pierwszy dzień w szkole mojego Jacka” - pisze mama chłopca do swej matki, mieszkającej w innym mieście; „Pierwszy dzień w szkole naszego Jacka” - pisze starsza siostra Jacka do swej babci),
- układanie listów do określonych (fikcyjnych) działów fikcyjnego czasopisma dla dzieci

UWAGA: tematykę wyznacza tytuł działu korespondencyjnego, np.:

„Klub dobrej książki”, „Klub majsterkowiczów”, „Listy przy kominku”, „Okienko Kaczki Dziwaczki”, „Klub ekologów”, „Klub młodych plastyków”, „Plotki o zwierzętach” itp.,

- układanie listów zawierających różne formy przekazu
 - a) list - przepis (kulinarny, kosmetyczny, krawiecki),
 - b) list - wpis do pamiętnika (humorystyczne czterowiersze, krótkie śmieszne wierszyki przepisane z innych pamiętników bądź książek),
 - c) list - zabawa („w słowa”, ortograficzna, rebus, wykreślanka),
 - d) list - tekst z lukami (do uzupełnienia słownego lub rysunkowego),
- tworzenie ciągów listów (tzw. „listy na sznurku”, czyli listy o charakterze kontynualnym).⁷

Przekształcanie listów

- niezgodnych z zaprezentowaną ilustracją,
- zamiana w listach nagłówek i form grzecznościowych,

- przekształcanie treści zgodnie ze zmieniającym się nadawcą lub odbiorcą
 - a) list chorej kobiety do lekarza; list chorej kobiety do swego ojca; list chorej kobiety do swej córki;
 - b) list zwierzęcia o swym właścicielu; list właściciela o swym zwierzątku,
- przekształcanie form przekazu zawartych w liście na inne (np. przepis kulinarny na zagadkę rysunkową, opowiadania o swym zwierzątku na informację - ciekawostkę przyrodniczą o tym zwierzęciu),
- przekształcanie treści przekazu z pozostawieniem tej samej formy (przepis na ciasto - na przepis na sałatkę, przepis na usuwanie plam - na inną radę w tym samym zakresie itd.).

Pomysłów może być oczywiście znacznie więcej. Myślę, że wiele propozycji podanych w grupie ćwiczeń dotyczących układania listów, da się przekształcić i zastosować w tej grupie ćwiczeń. Dodatkowym walorem kształcącym będą poszukiwania różnych pomysłów w książkach. Uczniowie będą doskonalić bowiem sposoby korzystania z różnych książek jako źródeł informacji (np. różne przepisy na tort, sposób wyczyszczenia bluzki z plamy od farby - a plamy po plastelinie). Nie bez znaczenia jest tu także fakt ukazywania praktycznej użyteczności zdobywanych tą drogą wiadomości.

Analizy listów

- wybieranie listu do danej ilustracji (spośród wielu listów),
- dobór jednej ilustracji (spośród wielu) do treści zaprezentowanego listu,
- wybory listu (lub listów) spośród wielu, według różnych podanych kryteriów,
- określanie tematyki listów,
- określanie nastroju listu,
- określanie adresata,
- charakteryzowanie nadawcy,
- dobieranie listów i odpowiedzi na nie,
- określanie stosunków łączących nadawcę i adresata,
- grupowanie listów o jednakowym nastroju,
- wybieranie listów, których nadawcą jest: dziecko, osoba dorosła, kobieta, mężczyzna,
- wybieranie listów na ten sam temat,
- wybieranie listów pisanych przez różnych nadawców do tej samej osoby,
- grupowanie listów według identyczności formy przekazu, która w nich została zastosowana (rysunek, zagadka, przepis itd.),
- wydzielanie listów pisanych przez nadawcę indywidualnego lub zbiorowego.
 - I w tym przypadku możliwości ćwiczeń z pewnością nie zostały wyczerpane.

Zachęcam więc do dalszych poszukiwań.

Wykorzystując niektóre lub wszystkie zaproponowane tu ćwiczenia, albo dalej je przekształcając, nauczyciel uczy redagowania listu w dwóch podstawowych zakresach:

- zasadniczych konstrukcji językowych,
- operowania formą.

Jak zauważa H. Krzyżak, „uprawianie korespondencji należy do wypróbowanych sposobów doskonalenia języka, choć nie stanowi łatwej sztuki. Chodzi tu przecież o prowadzenie całkiem specjalnego dialogu, w którym milczący adresat musi być stale w zauważalny sposób obecny, bo inaczej list traci rację bytu.”⁸

Żywię nadzieję, iż moje rozważania badawcze oraz propozycje urozmaiconych zadań dla dzieci w dużym stopniu skonkretyzowały i uzasadniły tę myśl.

PRZYPISY

- ¹ E. Szefler: Współczesne polskie i radzieckie czasopisma dla dzieci - studium porównawcze. Maszynopis pracy doktorskiej. Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1985.
- ² Encyklopedia wiedzy o prasie. Red. J. Maślanka, Wrocław 1976 s. 135.
- ³ Ibidem.
- ⁴ H. Losek: Kontakty czasopisma z odbiorcą jako metoda kształtowania profilu pisma młodzieżowego, W: Z badań nad czytelnictwem i literaturą dla młodzieży. Red. A. Przeclawska, Warszawa 1970 s. 121-122.
- ⁵ Korespondencja „Świerszczyka” z czytelnikami jako źródło wypowiedzi pisemnych, W: K. Lenartowska, W. Świątek: Inspirowanie wypowiedzi pisemnych w kl. I - III, WSiP Warszawa 1989 s. 77-80.
- ⁶ Oprócz źródeł wykazanych w badaniach i literaturze przedmiotu, zainspirowały mnie nowe roczniki czasopism dla dzieci - zwłaszcza „Miś” i „Świerszczyk”, a także wydawane w latach osiemdziesiątych inne tytuły czasopism dla dzieci młodszych: „My”, „Okienko”.
- ⁷ „Okienko” nr 1, s. 28-29. Czasopismo aktualnie nie ukazuje się. Wydawane było w różnych odstępach czasu i redakcja nie zawsze podawała rok wydania. Mogę sądzić, że numer 1 ukazał się w 1983 lub 1984 roku.
- ⁸ H. Krzyżak: „Proszę, niech ktoś do mnie napisze...” O redagowaniu i wysyłaniu listów. Wiselka 1990/3 s. 20.

BIBLIOGRAFIA

- Encyklopedia Wiedzy o Prasie. Red. J. Maślanka. Wrocław 1976.
- Karamańska M.: O tym, co w listach konwencjonalne. *Wisłka* 1990/3.
- Krzyżak H.: Proszę, niech ktoś do mnie napisze ... O redagowaniu i wysyłaniu listów. *Wisłka* 1990/3.
- Lenartowska K., Świętek W.: Inspirowanie wypowiedzi pisemnych w kl. I - III. WSiP Warszawa 1989.
- Program nauczania początkowego. Klasy I - III. Wyd. FREN Warszawa 1992.
- Rejniak Z.: List jako forma wypowiedzi w nauczaniu początkowym - przykłady lekcji. „*Życie Szkoły*” 1993/1.
- Smolińska H.: Kształtowanie umiejętności redagowania pism użytkowych na przykładzie listu, W: Z teorii i praktyki nauczania początkowego. Cz. IV. Red. E. Stucki. WSP Bydgoszcz 1986.
- Z badań nad czytelnictwem i literaturą dla młodzieży. Red. A. Przeclawska. Warszawa 1970.